

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.3.01

УДК 349.3

*Яворська Н. О.,
доктор філософії з галузі «Право»
ORCID: 0000-0002-1721-0886*

МІСЦЕ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена з'ясуванню місця соціальної функції держави в системі функцій сучасної держави. На підставі критичного аналізу сутнісного змісту соціальної функції сучасної держави доводиться, що для цієї функції держави характерним можна вважати наступне: регулюється та визначається чинним законодавством; є систематичним і цілеспрямованим впливом (переважно суб'єктів владних повноважень) на суспільні відносини (і сторін цих відносин) у соціальній сфері; пов'язується із реалізацією соціально орієнтованих завдань держави; передбачає власне динамічне відображення в об'єктивній дійсності, що досягається шляхом її реалізації відповідним колом суб'єктів; динамічний вираз об'єктивується у конкретних формах, а також з використанням певних способів та із застосуванням конкретних засобів здійснення дій та прийняття управлінських рішень в соціальній сфері. У контексті концепції поділу функцій держави на основні та додаткові, автором обґрунтовується позиція, що конкретизація місця соціальної функції держави у системі функцій держави безпосереднім чином залежить від того, на якому етапі свого розвитку перебуває держава. При цьому в сучасній соціальній державі прогресивного типу соціальна функція є основною функцією такої держави, а також такою, що корелює всі функції такої соціальної держави. Натомість у сучасній Україні, яка є соціальною державою згідно Конституції, проте, в дійсності не в повній мірі може відповідати усім ознаками сучасної соціальної держави прогресивного типу. Для вирішення проблеми неоднозначності визначення місця соціальної функції держави пропонується враховувати динаміку незворотної десоціалізації політики держави, що спостерігається останнє десятиріччя, а разом із тим – розширення обсягів впливу держави на соціальну сферу. З огляду на це, у висновках до статті зауважується, що попри формальне визнання соціальної функції держави як однієї з провідних функцій держави, в дійсності її фактичне місце в системі функцій держави є другорядним у порівнянні з такими функціями держави як оборонна, правоохоронна, а також економічна функції.

Keywords: *гарантії соціальної безпеки, десоціалізація соціальної політики, соціальна функція, соціальне право, соціальний захист, функції держави.*

Постановка проблеми. Сучасна соціальна держава є одним із ключових досягнень цивілізації, що відображає визнання державою і суспільством кожної людини, її життя і здоров'я як найвищої соціальної цінності, а також мірила розвитку держави, як «держави загального добробуту». Саме у соціальній державі органи публічної служби та їх посадові особи здійснюють соціально орієнтовані дії та приймають про-соціальні рішення, які є частиною широкої стратегії забезпечення соціальної безпеки держави, а отже – формування умови для соціальної захищеності громадян. При цьому важливо враховувати той факт, що сучасна соціальна держава здатна повноцінно реалізувати свою місію лише тоді, коли вона водночас є правовою та демократичною. Саме наявність таких основоположних ознак дозволяє їй правильно визначати соціальну функцію, розглядаючи її завдання в якості пріоритетних завдань функціонування держави.

Разом з тим, слід зазначити, що соціальна функція будь-якої сучасної держави займає особливе місце в системі її функцій, і її значущість може змінюватись в залежності від типу держави, міри її розвитку, конкретно-історичних умов функціонування держави тощо. Виходячи з цього виникає потреба в комплексному осмисленні місця соціальної функції в системі функцій сучасної держави, а особливо в тих державах, які конституційно проголошуються соціальними (зокрема, в Україні). Крім того, важливість цього питання обумовлена також тим, що попри значущість соціальної функції держави, питання ролі та місця соціальної функції у загальній структурі

функцій держави досі не отримали належної уваги у наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наявну наукову літературу можемо помітити низку наукових праць українських учених, в яких розкривались ті чи інші аспекти функцій держави загалом та окремі аспекти соціальної функції, зокрема, серед яких: І. В. Арістова, В. В. Вашкович, Д. С. Гвасалія, В. В. Гладкий, О. Ф. Данич, М. В. Дзевелюк, А. Б. Дмитрик, О. М. Ілюшик, Е. Л. Ковалюмнус, В. В. Пузанова, Г. О. Яковлева та ін. науковці. Отже, можемо констатувати, що ученими вироблено значне теоретичне підґрунтя для формулювання наукової думки про місце соціальної функції держави в системі її функцій, що є теоретичним та практичним питанням, котре потребує комплексного вирішення.

Постановка завдання. Відтак, метою статті є з'ясування місця соціальної функції держави в системі функцій сучасної соціальної, правової та демократичної держави. Досягнення поставленої мети можливе шляхом виконання наступних завдань: 1) сформулювати загальне визначення поняття «соціальна функція держави» та окреслити ключові риси цієї функції; 2) проаналізувати актуальну теорію функцій держави та підходи учених до розуміння місця соціальної функції держави в системі таких функцій; 3) обґрунтувати позицію щодо місця соціальної функції держави в системі функцій сучасної держави.

Виклад основного матеріалу. Критично аналізуючи сутнісний зміст соціальної функції сучасної

держави доходимо думки, що під нею в цілому слід розуміти основний та цілеспрямований, комплексний напрям публічно-владного впливу держави (діяльності органів публічної служби та їх посадових осіб, які в силу своєї компетенції реалізують цю функцію держави) на суспільні відносини в соціальній сфері (так само й на учасників цих відносин), що обумовлений нормативно визначеними та узгодженими з правовими принципами соціальними завданнями держави та здійснюється суб'єктами реалізації соціальної функції держави у певних формах і за допомогою певних методів, засобів, метою чого є забезпечення у державі належного рівня соціальної безпеки людини і громадянина. Тобто, для цієї функції держави характерним можна вважати наступне: 1) соціальна функція держави регулюється та визначається чинним законодавством України, що забезпечує узгодженість дій та рішень, що об'єктивують цю функцію держави, вимогам принципу законності, що відображено у ч. 2 ст. 19 Основного Закону України; 2) соціальна функція держави є систематичним і цілеспрямованим впливом на суспільні відносини (і сторін цих відносин) у соціальній сфері, який здійснюється внаслідок здійснення дій та прийняття рішень суб'єктами владних повноважень в означеній сфері; 3) соціальна функція держави, будучи цілеспрямованим впливом на суспільні відносини (та їх учасників) у соціальній сфері, також пов'язується із реалізацією соціально орієнтованих завдань держави, виконання яких дозволяє суб'єктам реалізації соціальної функції держави досягати мети цієї функції;

4) соціальна функція держави передбачає її динамічне відображення в об'єктивній дійсності, що досягається шляхом її реалізації відповідним колом суб'єктів; 5) динамічний вираз в об'єктивній дійсності соціальної функції здійснюється у конкретних формах, а також з використанням певних способів та із застосуванням конкретних засобів здійснення дій та прийняття рішень, які вирішують ті чи інші завдання реалізації соціальної функції держави.

Враховуючи викладене можемо перейти до осмислення місця соціальної функції держави в системі функцій держави, що є питанням, вирішенню якого має передувати також аналіз поточної теорії функцій держави. З цього приводу зауважимо, що в теорії функції держави відповідні функції наразі поділяються на основні (мінімальні) та додаткові. Аналізуючи сутнісний зміст мінімальних (базових) функцій держави М. В. Дзевелюк зауважує, що їх ідея «безпосередньо пов'язана з тим, що такі функції є онтологічно визначеними, тобто їх існування й реалізація впливають з того, чим саме є держава для суспільства, а тому відмова від реалізації таких функцій веде до критичного послаблення державності й втрати нею своєї субстантивної основи» [1, с. 116]. До таких функцій науковець відносить: «оборонну функцію, правоохоронну функцію, економічну функцію та функцію підтримання зовнішніх зв'язків» [1, с. 97]. Додаткові функції сучасної держави розуміються в якості «результату розширення меж соціальних очікувань від держави» [1, с. 116-117] та охоплюють класичну додаткову функцію – соціальну функцію, а також інформаційну,

екологічну та міграційну функції держави [1, с. 116-132].

Поряд із тим, із зазначеним підходом наразі не можна погодитись у повній мірі, адже вже навіть ученими-економістами визнається той факт, що соціальна функція держави сьогодні набуває все більшого значення [2, с. 7]. У свою чергу юрист-трудолик Г. О. Яковлева вважає, що соціальна функція держави – це «ключова та первинна функція держави» [3, с. 19]. З вказаним слід погодитись у повній мірі, адже в сучасному світі нарощує все більших оборотів тенденція захисту прав та інтересів людини, а тому всі розвинені сучасні країни прагнуть до здійснення соціальної діяльності.

Схожої позиції дотримуються А. Б. Дмитрик і О. М. Ілюшик, зауважуючи, що «нині соціальній функції належить пріоритетне місце в системі внутрішніх функцій держави, оскільки головним її завданням є створення умов для гідного життя людини в суспільстві. Саме особливе значення в забезпеченні життєдіяльності людей визначає особливе становище соціальної функції, яка реалізується через соціальні права» [4, с. 9]. О. Ф. Данич, вказуючи на те, що «у діяльності держави соціальна функція має посідати чи не найголовніше місце», обґрунтовує цю позицію тим, що «за її допомогою, по-перше, створюються гідні умови життя кожній людині, а також забезпечується громадська злагода; по-друге, здійснюється соціальний захист безробітних, літніх, інвалідів, багатодітних родин, сиріт, дітей у неповних родинах, а в умовах міжнародних конфліктів – біженців і вимушених переселенців; по-третє, відбувається зміцнення соціальної

справедливості і солідарності в суспільстві, а також демократичного ладу, що охороняє індивіда» [5, с. 156].

У цьому контексті важливо враховувати, що сьогодні дії (рішення), які здійснюються (приймаються) органами публічної служби та їх посадовими особами, та виражають собою функціонування держави, пріоритетно орієнтовані на забезпечення соціального благополуччя громадян, що пояснює зростаюче значення соціальної функції як пріоритетної функції сучасної держави, що не формально, а насправді прагне побудувати державу загального добробуту. Разом із тим слід визнати, що в сучасних умовах, які характеризуються множиною кризових явищ, державам складно відповідати стандартам соціальної держави повною мірою. На цю обставину звертає увагу й В. В. Гладкий, наголошуючи, що означений стан справ свідчить про те, що далеко не всі країни в дійсності можуть повноцінно реалізувати соціальні завдання на практиці. Однак, незважаючи на це, сучасні держави переважно відносять себе до соціальних, оскільки в сучасному світі переважає думка, що саме соціальні держави уособлюють сучасні цивілізовані країни. Такі держави зуміли вибрати оптимальні моделі взаємодії «держава-суспільство-людина» та «держава-людина», які, з одного боку, сприяють загальному соціальному благополуччю (тобто, формують умови соціальної захищеності громадян), а з іншого – зміцнюють національну безпеку завдяки більш конструктивним суспільним взаємовідносинам. У межах цієї логіки несоціальні держави «дорівнюють» нецивілізованим

державам, таким державам, які не визнають людину вищою соціальною цінністю, підтверджуючи цю позицію в своїй діяльності [6, с. 38]. Таким чином, слід погодитись із тим, що:

1) «соціальна функція держави не є органічним напрямом діяльності держави і виникає на певному етапі її історичного розвитку» [7, с. 7]. Зокрема, І. В. Арістова вважає, що «виникнення соціальної функції держави – це об'єктивна закономірність державного розвитку, своєрідна реакція на новітні процеси суспільної еволюції пов'язана з проблемами людського існування в умовах вільної, ринкової економіки» [8, с. 19];

2) «історія виникнення соціальної функції держави – це об'єктивна закономірність державного розвитку, своєрідна реакція на новітні процеси суспільної еволюції» [9, с. 45].

Зважаючи на викладене можемо дійти думки, що конкретизація місця соціальної функції держави у системі функцій держави безпосереднім чином залежить від того, на якому етапі свого розвитку перебуває держава, місце соціальної функції в структурі функцій якої визначається. Відтак, якщо мова йде про соціальну державу, як таку, то соціальна функція в цій державі віднесена до групи мінімальних функцій, без виконання яких така держава не може вважатись соціальною. Більш того, О. Ф. Данич зазначає, що в соціальних державах соціальна функція своїм змістом пронизує усі інші її функції: «функції сучасної держави повинні мати соціальну спрямованість, кожна з її основних чи неосновних функцій тією чи іншою мірою повинна мати соціальну складову. Однак соціальна

функція держави передбачає насамперед організацію ефективного управління у сфері соціального захисту населення, в організації соціальної допомоги населенню. Для цього мають бути створені спеціальні державні та муніципальні органи, безпосередні повноваження яких спрямовані на реалізацію соціальної функції держави» [5, с. 155]. В той же час, у державах, які не є соціальними (чи лише декларують себе в якості соціальних, а в дійсності виконання ними соціальної функції є фрагментарним процесом або ж постійним процесом, проте, виконання державою відповідної діяльності не призводить до бажаного соціального ефекту), соціальна функція є структурним елементом групи додаткових функцій.

Що ж стосується саме України, яка, з одного боку, є соціальною державою (у відповідності до Основного Закону), а з іншого боку, як ми вже зазначали, не є такою у фактичній дійсності, то з цього приводу слід зауважити, що аналіз місця соціальної функції держави в структурі її функцій вказує на існування відповідного дисонансу в Україні не лише в межах порівняння норми та її реалізації, але й в контексті відображення соціальної функції у законодавстві та реалізації цієї функції. Цей «дисонанс» виявляється у тому, що в нашій державі за останні роки:

1) простежується тенденція до повсюдної десоціалізації України, що найбільш помітно у низці аспектів функціонування держави, пов'язаних із забезпеченням соціальної безпеки держави. Це вказує на відступ виконавців соціальної та інших функцій держави від сучасної концепції соціальної держави. Так, зокрема,

В. В. Пузанова справедливо вказує на те, що в Україні гуманістична складова сучасного трудового права поступово пригнічується поширенням ідеології меркантицентризму, що перетворює трудове право України суто на інструмент регулювання ринку праці, в рамках чого виробнича функція цієї галузі права істотно переважає над соціальною. На думку української вченої, сьогодні ми спостерігаємо трансформацію трудового права на право ринку праці, що є дисгармонійним трудовим правом, яке внаслідок відмови від гуманістичної основи (в регулюванні сфері праці та правореалізації в цій сфері) деградувало до рівня фабричного (заводського) права [10, с. 278]. У зв'язку з цим Е. Л. Ковалюмнус справедливо зауважує, що пріоритетний розвиток інститутів захисту трудових та соціальних прав людини здатний зупинити процес де-соціалізації трудової сфери в Україні [11, с. 43-44, 156]. Іншими словами: а) зупинення тенденції де-соціалізації держави потребує активних дій держави, що охоплені її соціальною функцією; б) ігнорування цієї потреби призведе до того, що Україна з держави, яка прагне бути дійсно соціальною державою, стане несоціальною державою;

2) розширюються обсяги впливу держави на соціальну сферу. О. Ф. Данич констатує, що «за останні десятиліття соціальна функція держави зазнала суттєвої модифікації. Слід констатувати, що нині вона розповсюджується вже не лише на систему соціального забезпечення та соціального страхування, а й на сімейну і житлову політику, освіту, культуру, інформаційні відносини тощо. Така суттєва модифікація

соціальної функції держави пов'язана передусім з ускладненням взаємовідносин та взаємозв'язків в системі “держава–суспільство–людина”, яка на сьогодні вже не може розглядатися спрощено, оскільки повинна враховувати всю систему конституційних прав і свобод особи» [5, с. 153].

Підсумовуючи викладене, можна дійти закономірного висновку, що місце соціальної функції у системі функцій сучасної держави залишається неоднозначним і супроводжується низкою протиріч. Це пояснюється, перш за все, такими факторами:

1) Україна на конституційному рівні визначається як держава, котра є соціальною. В силу того, що Конституція України має статус Основного Закону та пряму дію, нормативно-правове (власне, також і інституційне) забезпечення соціальної функції держави набуває значення правового інструменту, що сприяє втіленню ідеї соціальної держави (як «держави загального добробуту») у різних аспектах буття суспільства та держави. Соціальна функція таким чином виступає засобом об'єктивізації конституційного статусу України як соціальної держави, формуючи відповідний набір соціально-правових зобов'язань, а також відображаючи позитивні очікування Українського народу щодо забезпечення державою соціального добробуту громадян;

2) реалізація соціальної функції держави здійснюється в умовах множини соціально-економічних, політичних та інших кризових явищ національного, регіонального та глобального характеру. У відповідних умовах Україна, як і низка

інших держав, опиняються у стані об'єктивної обмеженості фактичної здатності повністю виконувати роль «держави загального добробуту». Зокрема, держава, перебуваючи в таких умовах, у процесі забезпечення сталого соціального порядку приділяє першочергову увагу (що важливо в умовах обмежених ресурсів) забезпеченню національної безпеки та обороноздатності, підтримці публічного порядку, реалізації антикризових стратегій стабілізації економіки держави тощо.

Висновки. Враховуючи зазначені фактори, можна зробити висновок, що, незважаючи на формальне

визнання соціальної функції держави як однієї з провідних функцій держави (як базової функції сучасної правової та демократичної держави), її фактичне місце в системі функцій держави є другорядним у порівнянні з такими функціями держави як оборонна, правоохоронна, а також економічна функції. Отже, в реальній дійсності пріоритет реалізації соціальної функції держави поступається іншим функціям, що зумовлено особливостями поточної ситуації та об'єктивною необхідністю спрямовувати ресурси на подолання критичних проблем, що стоять перед державою та суспільством.

Список використаних джерел

1. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 209 с.
2. Гальчинський А. С. Світ розвертається ліворуч – у бік людини. *Дзеркало тижня*. 2016. № 40. С. 7.
3. Яковлева Г. О. Суб'єкти права соціального забезпечення : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2019. 434 с.
4. Дмитрик А. Б., Ілюшик О. М. Соціальна функція і системі функцій держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Юридичні науки*. 2020. № 2 (113). С. 8-12.
5. Данич О. Ф. Соціальна функція держави в контексті забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини. *Альманах права*. 2014. Вип. 5. С. 152-158.
6. Гладкий В. В. Основні ознаки європейських цінностей. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції*: матеріали (м. Суми, 28-29 травня 2021 р.). Суми : СумДУ, 2021. С. 35-41. doi:10.5281/zenodo.5233633.
7. Вашкович В. В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2018. 19 с.
8. Арістова І. В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права*. 2006. № 2. С. 18-21.
9. Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави та її складові. *Економіка і регіон*. 2011. № 2 (29). С. 42-46.
10. Пузанова В. В. Вияв гуманізму у випадках припинення трудових правовідносин. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 18 квітня 2019 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2019. С. 278-280.
11. Ковалюмнус Е. Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2021. 220 с.

Yavorska N., Ph. D. (Law)

ORCID: 0000-0002-1721-0886

The place of the social function of the state in the system of state functions

This article examines the position of the social function of the state within the contemporary state's system of functions. Through a critical analysis of the essential content of the modern state's social function, several defining characteristics are identified. These include its regulation and determination by current legislation, as well as its role as a systematic and purposeful influence – primarily on the part of public authorities – on social relations and their participants in the social field. Additionally, the social function relates directly to the state's socially oriented tasks and exhibits a dynamic presence in objective reality, achieved through implementation by a designated range of actors. It is further noted that the dynamic expression of this function becomes objectified through specific forms, methods, and means of taking action and making managerial decisions in the social domain. In light of these considerations, the author concludes that, within the modern conceptual framework of categorizing state functions into primary and supplementary, the precise position of the social function depends on the state's current stage of development. In a modern, progressive welfare state, the social function emerges as the principal function, influencing all other functions – both primary and secondary – of such a state. However, the article highlights significant challenges in determining the place of the social function in contemporary Ukraine. While the Constitution formally proclaims Ukraine as a welfare state, the country cannot fully align with the attributes of a modern, progressive welfare state. To address this ambiguity, it is recommended to consider the dynamics of irreversible “desocialization” in state policy observed over the past decade, as well as the concurrent expansion of state influence in the social domain. In conclusion, although the social function is formally recognized as one of the state's leading functions, in practice – specifically within the Ukrainian context – its actual position in the state's functional hierarchy remains secondary to such functions as defense, law enforcement, and economic functions.

Keywords: guarantees of social security, desocialization of social policy, social function, social law, social protection, functions of the state.

Ключові слова: мода, право моди, модна індустрія, інтелектуальна власність, промисловий дизайн, авторські права.